

Despre reformarea regimului juridic privind ocrotirea persoanei fizice ca urmare a Deciziei Curții Constituționale nr. 601/2020¹

The Reform of the Legal Framework Regarding the Protection of the Natural Person as a Result of the Decision of the Constitutional Court No. 601/2020

Lect. univ. dr. **Codruța GUZEI-MANGU***
Universitatea de Vest din Timișoara
Facultatea de Drept

Abstract

The reconsideration of the legal framework of the measure of placing under judicial interdiction a natural person, as a measure of protection of the person, ordered by the court, is necessarily required as a result of decision no. 601/16.07.2020 of the Constitutional Court of Romania regarding the constitutional challenge of art. 164 (1) of Romanian Civil Code concerning the legal provisions under which such a measure may be ordered by the court, respectively those regarding the lack of discernment of the natural person, likely to determine the impossibility of self-management of one's own interests, as a result of mental weakness or alienation. Thus, in order to reveal the proposed amendments to the legal framework of the institution of judicial interdiction and how they integrate the recommendations of the Constitutional Court, we will proceed to a presentation of the Constitutional Court decision no. 601/2020, the context that generated the submission of the constitutional challenge and the legislative reform proposed through the Draft Law for amending and supplementing Law no. 287/2009 on the Civil Code, Law no.134/2010 on the Code of Civil Procedure.

Keywords: *measure of placing under judicial interdiction; constitutional challenge; proportionality of the measure; guardianship; capacity of exercise one's rights.*

¹ Facem precizarea că această lucrare este un material mai elaborat al celui prezentat, pe marginea aceluiași subiect, în cadrul Conferinței Internaționale Towards a Better Future – State and Society, Faculty of Law, Bitola, North Macedonia.

* codruta.mangu@e-uvt.ro.

Rezumat

Reexaminarea cadrului juridic al măsurii punerii sub interdicție judecătorească a unei persoane fizice, ca măsură de ocrotire a persoanei, se impune, în mod necesar, ca urmare a deciziei nr. 601/16.07.2020 a Curții Constituționale a României privind excepția de neconstituționalitate ridicată cu privire la conținutul art. 164 alin. (1) din Codul civil, care reglementa regimul juridic al măsurii punerii sub interdicție judecătorească, respectiv condițiile ce trebuia îndeplinite pentru ca această măsură să fie dispusă. Astfel, în scopul relevării modificărilor propuse cu privire la regimul juridic al instituției punerii sub interdicție judecătorească și a modului în care acestea integrează recomandările Curții Constituționale, vom proceda la o prezentare a deciziei Curții Constituționale cu nr. 601/2020, a contextului ce a generat înaintarea excepției de neconstituționalitate și a reformei legislative propuse prin intermediul Proiectului de Lege pentru modificarea și completarea Legii nr. 287/2009 privind Codul civil, a Legii nr. 134/2010 privind Codul de procedură civilă, precum și a altor acte normative.

Cuvinte-cheie: *măsura punerii sub interdicție judecătorească, excepție de neconstituționalitate, proporționalitatea măsurilor de ocrotire, tutelă, capacitate de exercițiu.*

1. Considerații preliminare

Prezenta lucrare va fi structurată în trei părți. Prima parte este menită să descrie instituția punerii sub interdicție judecătorească așa cum a fost reglementată de art. 164 alin. (1) C. civ. român, înainte ca acest text de lege să fie declarat neconstituțional. Cea de-a doua parte se concentrează pe prezentarea rațiunilor ce au determinat ridicarea excepției de neconstituționalitate cu privire la conținutul art. 164 alin. (1) C. civ. român, pe răspunsul Curții Constituționale a României cu privire la această excepție și pe motivarea pe care aceasta a formulat-o când a admis excepția de neconstituționalitate. În fine, cea de-a treia parte va cuprinde o analiză cu privire la reforma legislative propusă prin Proiectul de Lege pentru modificarea și completarea Legii nr. 287/2009 privind Codul civil, a Legii nr. 134/2010 privind Codul de procedură civilă cu privire la regimul juridic al instituției punerii sub interdicție judecătorească, ca urmare a admiterii excepției de neconstituționalitate a art. 164 alin. (1) C. civ.

2. Scurte considerații despre instituția juridică a punerii sub interdicție judecătorească anterior declarării neconstituționalității art. 164 alin. (1) C. civ.

Interdicția judecătorească este o măsură de drept civil și de ocrotire a persoanei fizice care este lipsită de discernământul necesar pentru a se îngriji de propriile sale interese,

datorită alienației sau a debilității mintale². Măsura are menirea să protejeze persoana în fața abuzurilor terților și, totodată, împotriva incapacității sale de a se autogestiona. De asemenea, punerea sub interdicție judecătorească are și rolul de a proteja terții, care, în lipsa unei astfel de măsuri și a publicității acesteia, s-ar confrunta cu problema ineficienței actelor juridice încheiate cu persoanele lipsite de discernământ, acestea fiind supuse anulării³.

Conținutul art. 164 alin. (1) C. civ., anume „Persoana care nu are discernământul necesar pentru a se îngriji de interesele sale, din cauza alienației ori debilității mintale, va fi pusă sub interdicție judecătorească”, redă condițiile ce trebuie să fie îndeplinite, în mod cumulativ, pentru ca măsura interdicției judecătorești să fie dispusă. Astfel, persoana fizică care va fi pusă sub interdicție judecătorească trebuie să fie lipsită de discernământ, cauza lipsei de discernământ trebuie să fie alienația sau debilitatea mintală, iar lipsa de discernământ să împiedice persoana fizică să se autogestioneze. Este de menționat, de asemenea, că momentele de luciditate pasageră nu vor influența necesitatea dispunerii acestei măsuri⁴.

Persoanele care pot fi puse sub interdicție judecătorească sunt persoanele cu capacitate de exercițiu deplină, persoane fizice majore sau care au dobândit capacitatea de exercițiu anticipat, prin emancipare sau prin încheierea unei căsătorii, înainte de a împlini vârsta de 18 ani, și minori cu capacitate de exercițiu restrânsă, anume minorii cu vârsta între 14 și 18 ani.

În ceea ce privește persoanele care pot solicita punerea sub interdicție judecătorească, dat fiind faptul că aceasta este o măsură de ocrotire a persoanei, lecturând art. 165 și art. 111 C. civ., se poate observa că cercul persoanelor care pot cere dispunerea ei este foarte larg, începând cu persoanele apropiate celui în cauză și continuând cu notarul public, cu ocazia deschiderii procedurii succesoriale, instanța de judecată din oficiu, în contextul dispunerii pedepsei interzicerii drepturilor părintești, și terminând cu orice persoană care apreciază că se impune cu necesitate luarea acestei măsuri.

Referitor la efectele pe care punerea sub interdicție judecătorească le produce, un prim efect constă în pierderea capacității de exercițiu, restrânsă sau deplină, în funcție de caz, a celui față de care s-a luat măsura. Urmarea directă și imediată a acestui lucru este numirea de către instanța judecătorească a unui tutore pentru persoana fizică respectivă. În legătură cu acest aspect, Codul civil, la art. 166, prevede posibilitatea ca orice persoană fizică cu capacitate de exercițiu deplină și cu discernământul necesar să își poată desemna, prin act unilateral sau prin contract de mandat, încheiate în formă autentică, persoana pe care o alege să îi fie tutore, în cazul în care aceasta ar urma să fie pusă sub interdicție judecătorească. De reținut, totuși, că numirea tutorelui, chiar și în prezența unei astfel de desemnări, rămâne exclusiv în competența instanței de judecată, aceasta din urmă putând

² Gh. Beleiu, *Drept civil român. Introducere în dreptul civil. Subiectele dreptului civil*, ediția a XI-a revăzută și adăugită de M. Nicolae și P. Trușcă, Editura Universul Juridic, București, 2007, p. 378.

³ M. Nicolae (coordonator), V. Bîcu, G.-A. Ilie, R. Rizoiu, *Drept civil. Persoanele*, Editura Universul Juridic, București, 2016, p. 239.

⁴ *Idem*, p. 241.

chiar să înlăture persoana desemnată, dacă numirea acesteia în funcția de tutore ar periclita interesele celui pus sub interdicție judecătorească.

Fiind lipsită de capacitate de exercițiu, respectiv aplicându-i-se același regim juridic ca unui minor sub 14 ani, prezumat a fi lipsit de discernământ, tutorele numit este dator a veghea asupra persoanei și asupra bunurilor interzisului judecătorec, pentru ca acesta să poată să participe, în condiții de egalitate juridică cu celelalte subiecte de drept, la raporturile juridice. Pentru ca drepturile și libertățile celui interzis judecătorește să fie respectate și optim exercitate, în situațiile expres prevăzute de lege, actele și măsurile pe care tutorele le îndeplinește în legătură cu persoana și bunurile interzisului judecătorește vor trebui autorizate de către instanța de tutelă și familie și, în funcție de caz, avizate de consiliul de familie. Așadar, lipsindu-i capacitatea de exercițiu, interzisul judecătorec nu mai are posibilitatea să încheie singur acte juridice civile, acestea fiind reprezentat de către tutore, care va încheia actele în numele și pe seama celui ocrotit. Cu titlu de excepție, cu privire asupra actelor juridice cu caracter patrimonial, asemeni minorilor sub 14 ani, persoana ocrotită va putea să încheie, singură și personal, acte juridice de dispoziție de mica valoare, cu caracter curent și care se execută la momentul încheierii lor și acte juridice de conservare, care sunt considerate întotdeauna profitabile celui care le încheie, fără a-l putea prejudicia pe acesta.

Fiind o măsură civilă ce implică efecte grave asupra capacității de exercițiu a subiectului de drept, aceasta poate fi dispusă numai de către instanța de judecată, printr-o hotărâre civilă definitivă.

Câtă vreme dispozițiile de drept material sunt reglementate de Codul civil, cele de drept procesual sunt reglementate de Codul de procedură civilă.

Astfel, potrivit art. 936 Cod procedură civilă, competență să soluționeze cererea de punere sub interdicție judecătorească este instanța de tutelă și familie din circumscripția în care persoana își are domiciliu, iar procedura de soluționare a cererii cuprinde două faze, respectiv faza necontradictorie și faza contradictorie. Faza necontradictorie este destinată pregătirii datelor și dovezilor necesare pentru cea de-a doua fază, anume cea în care are loc soluționarea pe fond a cererii. Faza contradictorie se desfășoară sub forma unui proces civil obișnuit, cu câteva caracteristici impuse de specificul măsurii. Astfel, judecata se va face cu participarea obligatorie a procurorului, în calitate de apărător și garant al drepturilor și libertăților persoanei în legătură cu care a fost solicitată punerea sub interdicție. De asemenea, instanța de judecată este obligată să îl asculte pe cel a cărui punere sub interdicție se cere, adresându-i acestuia întrebări cu scopul de afla despre starea sa mintală și despre gradul de afectare a discernământului, coroborând mai apoi cele aflate cu datele cuprinse în avizul comisiei medicale de specialitate și cu celelalte dovezi adunate în etapa necontradictorie.

În temeiul art. 177 alin. (3) C. civ., efectele hotărârii punerii sub interdicție judecătorească se vor produce după ce aceasta va rămâne definitivă, urmând a fi îndeplinite formalitățile de publicitate necesare pentru ca terții să cunoască statutul juridic al celui pus sub interdicție judecătorească.

Încetarea măsurii interdicției judecătorești are loc ca urmare a morții (fizic constatate sau declarate judecătorește)⁵ a persoanei față de care s-a dispus sau prin ridicarea interdicției, în cazul în care cauzele care au determinat luarea ei nu mai există⁶. Cererea pentru ridicarea măsurii interdicției judecătorești va putea fi introdusă de către aceleași persoane care puteau să ceară dispunerea acesteia și, de asemenea, de tutorele celui ocrotit sau chiar de cel care a fost pus sub interdicție judecătorească.

3. Despre excepția de neconstituționalitate a art. 164 alin. (1) C. civ. Contextul, hotărârea și motivarea Curții Constituționale a României

Excepția de neconstituționalitate a fost ridicată de către o persoană fizică în cadrul unui litigiu ce a avut ca obiect soluționarea caii de atac a apelului formulată împotriva unei hotărâri civile prin care a fost admisă punerea sub interdicție judecătorească.

Curtea Constituțională a soluționat această excepție prin Decizia nr. 601/2020, aceasta fiind publicată în Monitorul Oficial al României nr. 88 din data de 27 ianuarie 2021.

Pentru o mai clară și coerentă expunere, redăm prevederile legale ce au făcut obiectul excepției de neconstituționalitate. Este vorba despre textul legislativ ce normează condițiile necesare pentru dispunerea măsurii de ocrotire de punere sub interdicție judecătorească a persoanelor fizice, respectiv art. 164 alin. (1) C. civ. – „Persoana care nu are discernământul necesar pentru a se îngriji de interesele sale, din cauza alienației ori debilității mintale, va fi pusă sub interdicție judecătorească”.

În motivarea excepției se susține că instituția juridică a punerii sub interdicție judecătorească se bazează pe o distincție dihotomică între persoanele cu discernământ și persoanele fără discernământ, fiind respinsă în mod indirect situația în care persoanele au discernământul diminuat, parțial, iar nu total abolit.

Astfel, sub imperiul unei atare reglementări, judecătorul care trebuie să soluționeze o cerere de punere sub interdicție judecătorească a unei persoane fizice are posibilitatea de a opta exclusiv între două soluții, anume cea de respingere a cererii sau de admitere a acesteia și dispunerea măsurii punerii sub interdicție. Judecătorul nu are, așadar, posibilitatea să stabilească o măsură individualizată, adaptată nevoilor persoanei în cauză și corespondentă gradului în care discernământul este afectat. Textul de lege în cauză nu prevede și nu permite dispunerea unei soluții intermediare, una care să vină în sprijinul persoanei fizice care necesită ocrotire, dar numai în măsura și proporțional cu nevoile sale, iar nu una de natură să anihileze posibilitatea acesteia de a participa personal la viața juridică, deși, pe anumite segmente ale acesteia, ar fi capabilă să o facă sau posibilitatea acesteia de a se reintegra în societate⁷. Așadar, misiunea judecătorului, în lipsa unor opțiuni

⁵ *Idem*, p. 251.

⁶ Art. 177 alin. (1) și (2) C. civ.

⁷ I.-A. Filote-Iovu, Scurte considerații cu privire la Decizia nr. 601 din 16 iulie 2020 referitoare la excepția de neconstituționalitate a dispozițiilor art. 164 alin. (1) din Codul civil, disponibil la <https://www.juridice.ro/>

optime și eficiente pe care să aibă la îndemână, este deosebit de dificilă în acele situații în care persoana față de care se solicită dispunerea măsurii de punere sub interdicție judecătorească nu se află într-o lipsă totală de discernământ, care să impună punerea sub interdicție, dar, pentru anumite categorii de raporturi juridice, unele esențiale și care ar putea să aducă atingere persoanei sau bunurilor acesteia, nu are discernământul necesar pentru a-și putea reprezenta singură interesele.

În acest sens, un alt punct al motivării acestei excepții a vizat absența posibilității magistratului judecător să dispună o măsură intermediară, cum ar fi o tutelă parțială pentru cel care are nevoie de ocrotire. În acest context, textul de lege în cauză se prezintă a fi contrar dispozițiilor art. 12 paragraful 2 din Convenția privind drepturile persoanelor cu dizabilități⁸, care prevede dreptul persoanelor cu dizabilități la recunoașterea capacității juridice în condiții de egalitate cu ceilalți, în toate domeniile vieții. De asemenea, se arată că prevederile art. 164 alin. (1) C. civ. instituie un regim de substituție, un astfel de regim juridic fiind interzis de art. 12 al Convenției privind persoanele cu dizabilități, care impune înlocuirea acestuia cu regimuri de suport, în baza cărora persoana fizică să fie ajutată și asistată pentru a putea lua decizii în mod independent.

S-a invocat, deopotrivă, că acest sistem binar, care cuprinde persoanele cu discernământ deplin și cele cu discernământ total abolit, încalcă prevederile Convenției pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale și jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului, cu privire specială asupra art. 8, privind viața privată și ale art. 14, privind interzicerea discriminării, prin raportare la persoanele care nu se integrează în niciuna din cele două categorii cuprinse de acest sistem, aflându-se într-o categorie distinctă, dar necuprinsă de prevederile legale, cea a persoanelor cu discernământ diminuat.

Totodată, prin utilizarea unor sintagme mult prea generale, neclare și insuficient definite, cum sunt „a se îngrijii” și „interese”, textul de lege este criticat și sub aspectul clarității și calității normei juridice, invocându-se, în acest sens, nerespectarea art. 1 alin. (5) din Constituția României, în componenta sa referitoare la calitatea legii. Alte texte ale legii fundamentale pe care autorul excepției de neconstituționalitate consideră că art. 164 alin. (1) C. civ. le încalcă sunt cele ale art. 16 alin. (1) privind egalitatea în drepturi, ale art. 20 referitor la tratatele internaționale privind drepturile omului, ale art. 21 privind accesul liber la justiție, ale art. 23 privind libertatea individuală, ale art. 26 privind viața intimă, familială și privată, ale art. 37 privind dreptul de a fi ales, ale art. 41 privind munca și protecția socială a muncii, ale art. 44 privind dreptul de proprietate privată, ale art. 48 privind familia și cele ale art. 50 privind protecția persoanelor cu handicap.

715038/scurte-consideratii-cu-privire-la-decizia-nr-601-din-16-iulie-2020-referitoare-la-exceptia-de-neconstit
ionalitate-a-dispozitiilor-art-164-alin-1-din-codul-civil.html

⁸ Ratificată prin Legea nr. 221/2010 pentru ratificarea Convenției privind drepturile persoanelor cu dizabilități, adoptată la New York de Adunarea Generală a Organizației Națiunilor Unite la 13 decembrie 2006, semnată de România la 26 septembrie 2007 și publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 792 din 26 noiembrie 2010.

Analizând excepția de neconstituționalitate, Curtea Constituțională hotărăște în sensul admiterii acesteia prin Decizia nr. 601/2020. Procesul decizional al Curții s-a bazat, în principal, pe considerentele și rațiunile ce urmează a fi expuse.

Astfel, Curtea, în analiza sa, are în vedere prevederile legale invocate în motivarea excepției de neconstituționalitate de către cel care a formulat-o, cu precădere, cele ale art. 50 din Constituție și ale art. 12 din Convenția privind drepturile persoanelor cu dizabilități, cercetând asupra faptului dacă art. 164 alin. (1) C. civ. respectă exigențele impuse acestea. De asemenea, Curtea, în luarea hotărârii, ține seama de Recomandarea nr. R(99)4 a Comitetului de Miniștri al Consiliului Europei privind principiile referitoare la protecția juridică a adulților aflați în incapacitate, adoptată la 23 februarie 1999, mai precis de Principiile 3 și 6 din această Recomandare. Acestea stabilesc că legislația națională ar trebui, în măsura posibilului, să recunoască faptul că pot exista grade diferite de incapacitate și că incapacitatea poate varia în timp, iar „în cazul în care este necesară o măsură de protecție, ea trebuie să fie proporțională cu gradul de capacitate al persoanei vizate și adaptată la circumstanțele și nevoile individuale ale persoanei vizate”. Totodată, Principiul 14 al aceleiași Recomandări face vorbire despre faptul că dispunerea măsurii de ocrotire trebuie făcută pe o durată limitată și, de asemenea, trebuie supusă revizuirii periodice.

Esențial este și faptul că, în procesul de decizie, Curtea face mențiuni și ține cont de distincția conceptuală realizată de Convenția privind drepturile persoanelor cu dizabilități între capacitatea juridică a persoanei și capacitate mintală a acesteia și de faptul că „limitările percepute sau reale în capacitatea mentală nu trebuie utilizate ca justificare a respingerii capacității juridice” (art. 12 din Convenția privind drepturile persoanelor cu dizabilități astfel cum a fost interpretat de Comitetul pentru drepturile persoanelor cu dizabilități prin Comentariul general nr. 1/2014).

Astfel, Curtea reține că, pentru ca drepturile persoanelor cu dizabilități să fie respectate și garantate, orice măsură de ocrotire și de protecție trebuie să fie proporțională cu gradul de capacitate al persoanei, să fie adaptată necesităților concrete ale acesteia, să țină de cont voința acesteia, să fie dispusă numai dacă alte măsuri nu s-au dovedit eficiente și suficiente, să fie prevăzută pentru o durată limitată și determinată și să fie supuse unei revizuirii periodice.

Prin raportare la aceste considerente, Curtea observă că Codul civil lucrează cu valori absolute și le neglijează pe cele intermediare, ajungându-se, astfel, în situația în care orice posibilă afectare a capacității mintale să determine lipsirea persoanelor fizice de capacitate de exercițiu, chiar dacă o atare măsură nu este cea potrivită prin raportare la necesitățile concrete ale persoanei în cauză. Pentru această rațiune, Curtea arată că prevederile Codului civil se află într-o „disonanță paradigmatică” (paragraful 36) cu cele ale Convenției privind drepturile persoanelor cu dizabilități, pentru că, în vreme ce cea din urmă operează cu măsuri intermediare, concentrate pe suportul și pe asistarea persoanei, Codul civil se bazează pe un regim de substituție și pe valori absolute, de natură să excludă posibilitatea măsurilor proporționale și adaptate nevoilor concrete ale persoanei ce trebuie să beneficieze de ocrotire. Astfel, Curtea apreciază că măsura punerii sub interdicție judecătorească trebuie să fie reglementată ca o soluție de *ultima ratio*, ținând seama de gravitatea

efectelor pe care le implică pe planul capacității de exercițiu a celui față de care se dispune și de faptul că trebuie să își găsească aplicare numai atunci când alte măsuri de ocrotire a persoanei s-au dovedit ineficiente.

În ceea ce privește problema duratei pentru care se dispune această măsură și cea a necesității revizuirii periodice a acesteia, Curtea evidențiază că nici sub aceste aspecte norma legală criticată nu îndeplinește exigențele cerute și indică faptul că legislatorul trebuie să reglementeze ca această formă de ocrotire a persoanei să fie dispusă pe intervale de timp, pe termene care trebuie să fie „fixe, prestabilite, ușor cuantificabile, suplă și fără a avea o durată excesivă, care să permită revizuirea periodică a măsurii într-un mod eficient și coerent (paragraful 40)”.

Importanța existenței unor măsuri proporționale, care pot fi adaptate nevoilor particulare ale persoanei este subliniată și motivată de Curte prin indicarea jurisprudenței Curții Europene a Drepturilor Omului în materia supusă analizei. În acest sens, sunt invocate hotărârile instanței europene în cauzele A.N. împotriva Lituaniei⁹, paragraful 123, Shtukaturov împotriva Rusiei¹⁰, paragraful 94. De asemenea, cu privire la caracterul de soluție de *ultima ratio* a unei măsuri care determină pierderea în integralitate a capacității de exercițiu a persoanei fizice, Curtea face trimitere la hotărârea Ivinović împotriva Croației¹¹, paragraful 44.

În acest context, Curtea arată că în lipsa garanțiilor mai sus relevate, lipsirea de capacitate de exercițiu a persoanei ar însemna „afectarea uneia dintre valorile supreme ale poporului român, respectiv demnitatea umană prevăzută de art. 1 alin. (3) din Constituție, care, în accepțiunea jurisprudenței instanței constituționale, reprezintă sursa drepturilor și libertăților fundamentale, precum și a garanțiilor asociate acestora (paragraful 44)”.

4. Adaptarea legislativă a Codului civil ca urmare a admiterii excepției de neconstituționalitate

Urmare a admiterii excepției de neconstituționalitate cu privire la dispozițiile cuprinse în art. 164 alin. (1) Cod civil, aceste dispoziții își încetează efectele în termen de 45 zile de la data publicării hotărârii de admitere a excepției, dacă Parlamentul sau Guvernul nu pun de acord prevederile declarate neconstituționale cu dispozițiile Constituției, perioadă în care dispozițiile constatate neconstituționale sunt suspendate. În consecință, adaptarea legislativă neintervenind în termenul stabilit de lege, prevederile articolului antemenționat au încetat să își mai găsească aplicare.

⁹ Cauza A.N. c. Lituania – CEDO – 31 mai 2016, Cererea nr. 17280/08 – disponibilă la <http://ier.gov.ro/wp-content/uploads/cedo/A.N.-%C3%AEmpotriva-Lituaniei.pdf>.

¹⁰ Cauza Shtukaturov c. Rusia – CEDO – 27 martie 2008, Cerere nr. 44009/05 – disponibilă la <https://www.refworld.org/cases,ECHR,4bc6e62d2.html>.

¹¹ Cauza Ivinović c. Croația – CEDO – 18 septembrie 2014, Cerere nr. 13006/13 – disponibilă la <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-146393&filename=001-146393.pdf&TI=D=thkbhnlzk>.

La acest moment, Codul civil nu a fost încă modificat în acord cu recomandările Curții Constituționale, dar etapa esențială în acest sens a fost realizată prin elaborarea Proiectului de Lege pentru modificarea și completarea Legii nr. 287/2009 privind Codul civil, a Legii nr. 134/2010 privind Codul de procedură civilă, precum și a altor acte normative¹² (denumit în continuare Proiect). Este important să menționăm că, în urma deciziei Curții, Proiectul de lege nu s-a rezumat numai la modificarea articolului declarat neconstituțional, modificarea legislativă fiind una destul de cuprinzătoare, de natură să integreze recomandările Curții făcute cu ocazia motivării deciziei de admitere a excepției de neconstituționalitate și să adapteze și să coreleze noile dispoziții în materia ocrotirii cu cele existente deja și pe care aceasta le influențează în mod direct sau indirect. Ne vom rezuma, așadar, în expunerea noastră, să analizăm dispozițiile din Proiect ce vizează noul conținut al art. 164 alin. (1) Cod civil și cele ce se concretizează într-o nouă noutate și progres pe plan legislativ în ceea ce privește regimul juridic al măsurilor de ocrotire, ca reacție și răspuns la soluția pronunțată de Curtea Constituțională în materie.

Cu scopul de a evidenția în mod clar evoluția legislativă în această materie și modul în care recomandările Curții Constituționale au fost preluate în propunerea de modificare a articolului declarat neconstituțional, vom reda în continuare cuprinsul art. 164 C. civ., așa cum este formulat în Proiect.

Astfel, potrivit acestui text normativ, la alin. (1), *Majorul care nu se poate îngriji singur de interesele sale din cauza unei deteriorări temporare sau permanente, parțiale sau totale, stabilită în urma unei evaluări medicale și psihosociale, a facultăților mintale, și care are nevoie de sprijin în formarea sau exprimarea voinței sale, poate beneficia de consiliere judiciară sau tutelă specială, dacă luarea acestei măsuri este necesară pentru exercitarea capacității sale civile, în condiții de egalitate cu celelalte persoane.*

Lecturând cuprinsul acestui alineat, primul lucrul pe care îl putem observa este renunțarea în noul cadru normativ la însăși denumirea măsurii de ocrotire, respectiv „punerea sub interdicție judecătorească”, aceasta fiind înlocuită cu două măsuri de ocrotire care pot fi cerute pentru persoana care, datorită deteriorării facultăților mintale, are nevoie de sprijin, respectiv consilierea judiciară și tutela specială.

Remarcăm, de asemenea, faptul că propunerea legislativă nu mai utilizează nici termenii cu conotație medicală alienație și debilitate mintală, aceștia fiind substituiți cu sintagma „deteriorarea facultăților mintale”, care poate fi temporară sau permanentă, parțială sau totală. Cu privire la utilizarea termenilor de alienație și debilitate mintală în conținutul art. 164 alin. (1) C. civ., art. 211 din Legea nr. 71/2011 pentru punerea în aplicare a Legii nr. 287/2009 privind Codul civil oferea o explicație terminologică în sensul că, din punct de vedere juridic, prin expresiile alienație mintală sau debilitate mintală se înțelegea o afecțiune psihică ori un handicap psihic ce are ca și consecință neputința psihică a persoanei fizice de a acționa critic și predictiv în ceea ce privește consecințele sociale și juridice ce se nasc din participarea acesteia la raporturile juridice civile. Dat fiind faptul că explicația

¹² Disponibil la <https://www.just.ro/proiectul-de-lege-pentru-modificarea-si-completarea-legii-nr-287-2009-privind-codul-civil-a-legii-nr-134-2010-privind-codul-de-procedura-civila-precum-si-a-altor-acte-normative/>.

juridică conferită de legiuitor acestor termeni nu corespundea, într-o mare măsură, înțelesului medical al acestora, apreciem că, prin renunțarea la aceștia și uzitarea unei sintagmei neutre și fără conotație medicală, anume „deteriorarea facultăților mintale”, conjugată cu condiția ca aceasta să fie stabilită în baza unei evaluări medicale și psihosociale, redactorii Proiectului au optat pentru o manieră de legiferare prudentă, de natură să ofere garanții persoanelor față de care aceste măsuri se impun a fi dispuse, în sensul unei evaluări corecte din punct de vedere medical și social a cauzei ce determină necesitatea luării măsurilor de ocrotire.

Analizând prevederile alin. (1) al art. 164 C. civ., așa cum este formulat în Proiect, coroborate cu cele ale alin. (3) și (4) al aceluiași text normativ, putem observa că legislatorul, prin reglementarea celor două măsuri de ocrotire, consilierea judiciară și tutela specială, integrând și ținând seama de recomandările Curții Constituționale, a oferit o soluție optimă, de natură să înlăture neajunsurile ce caracterizau regimul juridic pe care dispozițiile declarate neconstituționale cuprinse în art. 164 alin. (1) îl stabileau cu privire la măsura de ocrotire a persoanei fizice sub forma punerii sub interdicție judecătorească. Astfel, prin normarea celor două măsuri de ocrotire distincte, care includ mecanisme de sprijin distincte în funcție de nevoile concrete ale persoanelor fizice și de gradul de afectare sau deteriorare a facultăților mintale, legislatorul conferă judecătorului posibilitatea de a alege, în primul rând, între cele două măsuri și, mai apoi, ținând cont de specificul fiecăreia, de a opta pentru o măsură de ocrotire individualizată și adaptată necesităților fiecărei persoane care are nevoie de asistență în gestionarea raporturilor juridice și sociale. Totodată, prin normarea acestor două măsuri de ocrotire, persoanei fizice față de care măsura de ocrotire va fi dispusă îi sunt asigurate garanțiile indispensabile ce trebuie să însoțească această măsură.

Mergând mai departe cu analiza art. 164 alin. (1), în redactarea Proiectului, pot fi desprinse condițiile ce trebuie îndeplinite în mod cumulativ pentru ca, în funcție de caz, măsura consilierii judiciare sau cea tutelei speciale să poate să fie dispusă de către instanța de judecată. Astfel, în vederea luării acestor măsuri, trebuie întrunite, concomitent, următoarele condiții: persoana fizică să sufere o deteriorare a facultăților mintale, totală sau parțială; deteriorarea facultăților mintale să fie stabilită în temeiul unei evaluări medicale și psihosociale; datorită deteriorării facultăților mintale, persoana fizică să nu poată să se îngrijească singură de interesele sale, având nevoie de sprijin în formarea sau în exprimarea voinței sale în raporturile juridice din care va face parte. În continuare, în finalul textului normativ, este prevăzut că de aceste măsuri persoana fizică va putea beneficia dacă acestea sunt necesare pentru exercitarea capacității sale civile, în condiții de egalitate cu celelalte persoane. Din această precizare putem deduce că măsura consilierii judiciare sau cea a tutelei speciale va putea fi dispusă numai în favoarea persoanei în cauză, respectiv pentru ca aceasta să dobândească drepturile și obligațiile și să le exercite și să le execute pe acestea într-o manieră care să asigure acesteia o poziție de egalitate juridică cu celelalte subiecte de drept, fiind, astfel, ferită, în acord cu exigențele constituționale și cu cele ale Convenției privind drepturile persoanelor cu dizabilități în această materie, de un potențial tratament

discriminatoriu ce ar putea fi generat de consecințele determinate de deteriorarea facultăților mintale pe plan juridic și social.

Mai departe, alin. (2) al art. 164 C. civ., așa cum este formulat în Proiect, dispune că *O persoană poate beneficia de consiliere judiciară dacă deteriorarea facultăților sale mintale este parțială și este necesar să fie asistată sau consiliată în mod continuu în exercitarea drepturilor și libertăților ei.*

Este lesne de remarcat că acest alineat cuprinde, de fapt, dispoziția legală clamată să fie legiferată cu ocazia formulării excepției de neconstituționalitate și principalul motiv pentru care aceasta a fost admisă. Prin acest alineat este consacrată măsura intermediară de ocrotire pentru persoanele al căror discernământ este doar diminuat, iar nu total abolit. Consilierea judiciară este, așadar, o măsură de ocrotire care își poate găsi aplicare în cazul în care persoana fizică suferă de o alterare parțială a facultăților mintale, o diminuare a discernământului, stare psihică care nu incapacitează în integralitate persoana, dar care determină ca aceasta să aibă nevoie de sprijin pe anumite planuri ale vieții juridice și sociale.

Consilierea judiciară, în virtutea caracterului ei mijloc intermediar de ocrotire, este, deopotrivă, și o măsură care răspunde recomandărilor Curții și ale actelor normative internaționale cu privire la proporționalitatea și adaptabilitatea acestor sisteme de ocrotire la nevoile particulare ale fiecărei persoane, conferind posibilitatea instanței de judecată să dispună o măsură personalizată, care să ofere sprijin persoanei în cauză numai în măsura în care aceasta are nevoie, respective în acele raporturi juridice și sociale în care deteriorarea parțială a facultăților mintale o împiedică să se autogestioneze. Aceste caracteristici și utilitatea lor sunt sporite și prin alte dispoziții normative cuprinse, în formularea Proiectului, la art. 168 alin. (4) și la art. 104 alin. (3) și (4) C. civ. În temeiul acestora, instanței îi este oferită posibilitatea să individualizeze măsura de ocrotire aplicată în funcție de fiecare caz în parte, putând să stabilească, în funcție de gradul de autonomie al persoanei ocrotite, de gradul de afectare a discernământului, de nevoile sale specifice, de circumstanțele în care aceasta se găsește, categoriile sau categoria de acte pentru care este necesară încuviințarea actelor (aplicabilă în cazul consilierii judiciare, așa cum rezultă din cuprinsul art. 171 alin. (1) C. civ., în formularea Proiectului, care stabilește, că în lipsa unei prevederi legale contrare, celui pus sub consiliere judiciară îi vor fi aplicate regulile de la tutela minorului de peste 14 ani, cu capacitate de exercițiu restrânsă) sau, după caz, reprezentarea ei (aplicabilă tutelei speciale, după cum rezultă din art. 171 alin. (2) C. civ., în formularea Proiectului, dacă legea nu prevede altfel, asemeni minorilor sub 14 ani, care nu participă personal la încheierea actelor juridice, acestea fiind încheiate în numele și pe seama lor de către reprezentant).

Articolul 168 alin. (4) C. civ., în formularea Proiectului, se remarcă și prin faptul că prin intermediul acestuia, legislatorul, în scopul păstrării autonomiei persoanei fizice și în cel al oferirii de ocrotire numai dacă aceasta are nevoie, prevede mecanisme de ocrotire gândite în sensul ca măsura de ocrotire să poată să fie stabilită proporțional cu necesitățile persoanei în cauză, dând posibilitatea instanței de tutelă ca, în funcție de gradul de autonomie al persoanei în cauză, să arate în hotărârea prin care va dispune măsura de ocrotire care sunt categoriile de acte sau chiar numai categoria de acte pentru care persoana ocrotită va avea nevoie și va beneficia de asistență, sub forma încuviințării actelor juridice de către

tutore. Mai mult, același text de lege, prevede că instanța de judecată are prerogativa de a dispune ca măsura de ocrotire să se aplice numai cu privire la persoana celui ocrotit sau numai cu privire la bunurile sale, deducând, astfel, că măsura de ocrotire poate fi dispusă și numai pentru actele cu caracter nepatrimonial pe care le va încheia persoana ocrotită, și numai cu privire la cele cu caracter patrimonial. Odată dispusă măsura, persoana ocrotită, pentru categoriile de acte juridice cu referire la care a fost stabilită necesitatea asistării, va putea încheia în mod valabil aceste acte juridice numai dacă acestea sunt încuviințate de către tutore. De asemenea, pentru aprecierea valabilității actelor juridice încheiate de cel care se află sub consiliere juridică, în considerarea art. 171 alin. (1) C. civ., în formularea Proiectului, în lipsa unei dispoziții contrare a legii, se va ține seama de regulile prevăzute de Codul civil în materia tutelei minorului care a împlinit vârsta de 14 ani.

Mai departe, dacă dăm citire următorului alineat, observăm că legislatorul menționează expres că în legătură cu actele juridice pentru care instanța nu a indicat necesitatea încuviințării sau reprezentării, capacitatea civilă a celui ocrotit nu va suferi nicio atingere sau diminuare, înțelegând că și restrângerea capacității civile va fi una proporțională și corespondentă actelor juridice în legătură cu care instanța de tutelă a dispus că persoana fizică va fi asistată, în sensul încuviințării necesare pentru încheierea actelor juridice, urmând ca persoana majoră să păstreze capacitatea civilă deplină pentru toate celelalte acte juridice pe care le va încheia singură, fără a fi asistată. O astfel de abordare a legislatorului denotă faptul că măsurile de ocrotire sunt gândite, ținând seama de gradul în care discernământul persoanei este diminuat, în sensul prezervării autonomiei persoanei și al încurajării acesteia să participe independent în toate acele raporturi juridice ale căror consecințe juridice le poate înțelege și ale căror efecte juridice va putea să și le asume în cunoștință de cauză.

În continuare, alin. (4) al art. 164 C. civ., în formularea Proiectului, reglementează cea de-a doua măsură de ocrotire ce poate fi dispusă de către instanța de judecată pentru cel în nevoie. Astfel, potrivit acestui alineat, *O persoană poate beneficia de tutelă specială dacă deteriorarea facultăților sale mintale este totală și este necesar să fie reprezentată în mod continuu în exercitarea drepturilor și libertăților ei*. Constatăm din cuprinsul acestei norme că tutela specială este o măsură de ocrotire care va putea fi dispusă de către instanța de tutelă în cazul în care facultățile mintale ale persoanei sunt total deteriorate, discernământul fiind abolit, iar persoana se află în imposibilitate de a se autogestiona, având nevoie constantă de reprezentare în vederea exercitării drepturilor și libertăților sale. Această măsură se prezintă ca fiind echivalentul celei care, odată cu modificarea Codului Civil, va fi fost măsura punerii sub interdicție judecătorească. Spre deosebire de măsura punerii sub consiliere judiciară, tutela specială este o măsură cu efecte mai grave asupra capacității de exercițiu a celui în cauză, dar, ținându-se seama de faptul că gradul său de autonomie este mult redus sau chiar inexistent, datorită deteriorării totale a facultăților mintale, o astfel de măsură este necesară pentru ca drepturile și obligațiile sale să fie exercitate în condiții optime, de așa manieră încât să nu îi fie cauzate prejudicii la momentul în care se va angaja în raporturi juridice civile.

Revenind la conținutul art. 168 alin. (4) C. civ., așa cum este formulat în Proiect, respectiv cel în temeiul căruia instanța de tutelă va putea stabili o măsură individualizată și adaptată persoanei în funcție de necesitățile sale concrete prin raportare la dimensiunea deteriorării facultăților mintale, remarcăm că legiuitorul prevede această posibilitate și în cazul măsurii de ocrotire sub forma tutelei speciale, iar, prin raportare la alin. (5) al aceluiași text normativ, se poate deduce că, deși tutela specială va fi dispusă numai în cazurile în care persoana este lipsită în totalitate de discernământ, totuși, există posibilitatea ca aceasta să nu fie lipsită în totalitate de capacitatea sa de exercițiu, anume că, instanța de tutelă, ținând cont de specificul cauzei și de gradul de autonomie al persoanei, va putea decide pentru care categorii de acte va fi nevoie de reprezentare sau dacă măsura va viza doar persoana sau bunurile celui care față de care se va lua măsura tutelei speciale. În consecință, dacă judecătorul va decide în sensul unei măsuri individualizate, persoana ocrotită va putea să încheie anumite acte juridice, altele decât cele pe care și cei fără capacitate de exercițiu le pot încheia, personal și singură, fără a avea nevoie de reprezentare, cu privire la actele juridice pentru care instanța nu a prevăzut condiția reprezentării, capacitatea de exercițiu a persoanei nu va suferi nicio atingere. Credem ca această posibilitate a fost lăsată deschisă de către legiuitorul instanței de tutelă care va hotărî asupra măsurii de ocrotire pentru ca persoanei vizate de această măsură să îi fie asigurate garanțiile necesare că măsura ce se va dispune va fi una favorabilă acesteia, proporțională și adaptată necesităților sale specifice, dar, dat fiind faptul că deteriorarea facultăților mintale este una totală, este foarte probabil ca această posibilitate de individualizare a măsurii să rămână doar una teoretică.

Proiectul ține cont și de normele internaționale în domeniu și de recomandările Curții în legătură cu acest aspect, anume caracterul de măsuri subsidiare al consilierii judiciare și al tutelei special sau chiar de cel de *ultima ratio*, când facem vorbire de cea din urmă. Aceste rigori sunt cuprinse la alineatele (3) și (5) ale art. 164 Cod civil și la alin. (5) al art. 104 Cod civil, în formularea Proiectului, acestea normând asupra caracterului subsidiar al acestor sisteme de ocrotire, care își vor putea găsi aplicare numai dacă nu poate fi asigurată o protecție adecvată a persoanei ocrotite prin instituirea curatelei, în cazul consilierii judiciare, sau prin cea a curatelei sau prin punerea sa sub consiliere judiciară, în cazul tutelei speciale sau prin orice alte măsuri prevăzute de lege prin care s-ar putea sprijini persoana fizică în exercitarea conformă a drepturilor și a obligațiilor sale. Astfel, în viziunea Proiectului, consilierea și tutela specială vor putea fi dispuse numai dacă celelalte mijloace de drept comun în materia ocrotirii persoanei se dovedesc a fi insuficiente și ineficiente, măsurile care determină o diminuare sau o lipsire de ocrotire a persoanei fiind necesar să se aplice strict numai în favoarea persoanei și numai în raport cu necesitățile concrete ale acesteia și în mod gradual, în funcție de gradul de deteriorare a facultăților mintale.

Proiectul ține seama și de recomandarea Curții cu privire la problema duratei măsurilor de ocrotire și de necesitatea revizuirii periodice a acestora și dispune la art. 168 alin. (2), (3) și (6) C. civ., în formularea Proiectului, că măsura consilierii judiciare nu poate fi prevăzută pentru o durată mai mare de trei ani, iar cea a tutelei speciale pentru o durată mai mare de 5 ani, cu posibilitatea prelungirii celei din urmă, în caz de deteriorare totală și permanentă a facultăților mintale, pe o perioadă care nu poate depăși 10 ani. Despre revizuirea măsurii

se prevede în alin. (6) al acestui text normativ, stabilindu-se în sarcina ocrotitorului sau reprezentantului persoanei să sesizeze instanța de judecată ori de câte ori apreciază că se impune o reevaluare a situației și cu cel puțin 6 luni înainte de expirarea duratei pentru care a fost dispusă măsura. Sesizată cu o astfel de solicitare, instanța de tutelă va putea decide între a prelungi, a înlocui sau a ridica măsura ocrotirii, în funcție de circumstanțele concrete de la momentul reevaluării măsurii prin raportare la cele existente la data la care măsura a fost dispusă. Legiuitorul prevede că reevaluarea măsurii se va face urmând aceeași procedură cu cea de la momentul instituirii măsurii, așa încât, înțelegem din această dispoziție și faptul că hotărârea data cu ocazia revizuirii măsurii se va întemeia, de fiecare dată, pe o nouă evaluare medicală și psihosocială.

De asemenea, în considerarea valorilor consacrate în actele normative internaționale cu privire la persoanele cu dizabilități dispozițiile și a recomandărilor Curții Constituționale în legătură cu acest aspect, Proiectul, în formularea sa, la art. 104 alin. (3) C. civ., oferă garanții și cu privire la faptul că măsurile de ocrotire trebuie să fie luate cu respectarea drepturilor și libertății persoanei, a demnității acesteia, aceste sisteme de ocrotire fiind necesar a fi înțelese ca niște mecanisme de suport pentru persoana fizică, dispuse exclusiv în favoarea acesteia, de așa manieră încât să se urmărească păstrarea autonomiei și să fie sprijinită să acționeze în mod independent.

Preocuparea legislatorului cu referire la asigurarea persoanei ocrotite de garanții suficiente rezultă cu claritate din modul în care acesta, la art. 174 C. civ., în formularea Proiectului, a reglementat conținutul îndatoririlor tutorelui în exercitarea tutelei față de persoana ocrotită, stabilind că obligațiile acestuia trebuie îndeplinite în sensul respectării drepturilor și libertăților fundamentale ale acesteia, precum sunt dreptul la viață intimă și privată și cel la demnitate, în cel al păstrării autonomiei acesteia și al încurajării ei să acționeze independent în exercitarea drepturilor și în executarea obligațiilor. În același scop, sunt stabilite în sarcina tutorelui obligația de informare și cea de lămurire a persoanei ocrotite, de o manieră adaptată gradului său de înțelegere prin raportare la dimensiunea deteriorării facultăților mintale, cu privire la toate actele și faptele care ar putea să o afecteze în plan patrimonial și nepatrimonial, despre utilitatea și gradul lor de urgență, precum și despre consecințele pe care un refuz din partea persoanei ocrotite de a le încheia ar putea să le determine.

5. Concluzii

Formularea acestei excepții de neconstituționalitate s-a dovedit extrem de oportună și de necesară, mai ales ținând cont de materia pe care textul de lege a cărui neconstituționalitate a fost declarată o reglementează, respectiv măsurile de ocrotire a persoanei fizice aflate în nevoie de sprijin cu privire la exercitarea optimă a drepturilor și libertăților sale și efectele pe care aceste măsuri le produc asupra capacității de exercițiu a persoanei.

Admiterea acestei excepții de neconstituționalitate s-a concretizat în debutul unei reforme majore în materia ocrotirii persoanei fizice prin mijloace de drept civil, Curtea

Constituțională, prin motivarea acestei decizii, oferind legislatorului reperatele necesare pentru ca acesta să realizeze adaptarea legislativă necesară, în acord cu valorile prevăzute de actele normative internaționale, naționale și de Constituție în materia ocrotirii persoanei fizice.

Drept urmare, legislatorul, ținând seama de toate recomandările Curții, a redactat un proiect de lege prin care a creat un sistem de ocrotire a persoanei fizice favorabil acesteia, care să îi ofere sprijin pe măsura necesităților sale și care, în funcție de gradul de afectare a facultăților mintale, să o încurajeze să se descurce autonom în toate aspectele sociale și juridice în care este capabilă să o facă, în condiții de egalitate cu celelalte subiecte drept, cu respectarea demnității și a celorlalte drepturi și libertăți fundamentale.

Consecința principală a acestui mod de reglementare constă în posibilitatea instanței de tutelă de a institui o măsură de ocrotire individualizată, adaptată și proporțională nevoilor concrete ale persoanei în cauză. De asemenea, spre deosebire de maniera în care era normată măsura punerii sub interdicție judiciară înainte de declararea ca neconstituțională a art. 164 alin. (1) C. civ., care presupunea, odată dispusă, un efect general și unitar asupra capacității de exercițiu a persoanei fizice, anume lipsirea totală de capacitate de exercițiu, noul regim juridic propus cu privire la măsurile de ocrotire a persoanei generează și în ceea ce privește consecințele asupra capacității de exercițiu efecte particulare și individualizate. Așadar, întinderea diminuării capacității de exercițiu va fi determinată în funcție de condițiile concrete în care a fost stabilită măsura de ocrotire de către instanța de tutelă, ținându-se seama de tipul măsurii de ocrotire instituite, de categoriile de acte juridice pentru care s-a dispus necesitatea încuviințării sau reprezentării, de întinderea măsurii, în sensul dacă aceasta referă doar la bunurile celui ocrotit sau doar la persoana acestuia. Astfel, pentru a determina efectiv modul în care măsura de ocrotire se reflectă asupra capacității celui față de care s-a dispus și gradul în care aceasta fost diminuată sau îngrădită sau dacă, urmare a măsurii, persoana va fi lipsită de capacitate exercițiu, este necesar ca instanța de tutelă să indice în mod specific și detaliat maniera în care înțeles stabilească măsura de ocrotire și criteriile în funcție de care a realizat individualizarea măsurii și adaptarea acesteia în funcție de necesitățile persoanei. În mod evident, în hotărârea judecătorească trebuie să se regăsească mențiuni și despre modul în care sunt asigurate celelalte garanții persoanei ocrotite, cum ar fi, de pildă, cele cu privire la durata măsurii și cu privire la revizuirea periodică a acesteia, în funcție de circumstanțele concrete ale cauzei și cele cu privire la respectarea drepturilor și libertăților fundamentale ale persoanei.

